

IZABELA KRASIŃSKA

POLONIJNE ORGANIZACJE ZWALCZAJĄCE NAŁOGI
W STANACH ZJEDNOCZONYCH
W ŚWIETLE PISMA „ABSTYNET” W LATACH 1911-1915

WPROWADZENIE

Od 1843 r. na ziemiach polskich oraz w środowisku emigrantów za granicą (Niemcy i Stany Zjednoczone) ukazywało się co najmniej 25 polskojęzycznych czasopism, które w swoich tytułach czy podtytułach sygnalizowały związki z abstynencją (zapobieganiu alkoholizmowi, nikotynizmowi, hazardowi, rozpuście oraz „mięsożerstwu”). Narkomania nie była wówczas traktowana jako nałóg i szerzej zaczęto o niej wypowiadać się w Polsce dopiero po 1918 r. Wśród tego typu czasopism znajdują się tytuły typowo abstynenckie, jak również takie, w których abstynencję traktowano jedynie jako dopełnienie treści poświęconych wychowaniu narodowemu, np. „Hasła Filareckie”, „Eleusis”, „Młodzież” oraz gliwicka i krakowska „Iskra”. Ich adresatami byli przeważnie członkowie towarzystw i organizacji abstynenckich, których dany tytuł był organem prasowym, oraz działacze innych tego typu stowarzyszeń. Jednym z tego rodzaju czasopism był wydawany przez Polonię amerykańską „Abstynent”. Ukazujące się w latach 1911-1915 pismo kilkakrotnie zmieniło tytuł.

Pod pojęciem prasy polonijnej należy rozumieć periodyki wydawane poza granicami Polski w celu zaspokojenia potrzeb czytelników polskiego pochodzenia. Pisma polonijne ukazywały i nadal ukazują się w języku polskim lub obcym, a ich twórcami byli i są Polacy¹.

Dr hab. IZABELA KRASIŃSKA, prof. UJK – Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach; e-mail: izabela.krasinska@ujk.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5897-9333>.

¹ R. NIR, *Prasa polonijna w Ameryce*, „Collectanea Theologica” 1982, nr 2, s. 198; M. KACZMAREK, *Geneza i rozwój prasy polonijnej oraz emigracyjnej*, „Rocznik Prasoznawczy” 6(2012), s. 174.

Początki prasy polonijnej wiążą się ze zbiorowym wychodźstwem ludności polskiej do Europy Zachodniej, USA i Kanady w celach zarobkowych. W 1842 r. Paweł Sobolewski i Eustachy Wyszyński rozpoczęli wydawanie w Nowym Jorku pisma „Poland – Historical, Literary, Monumental and Picturesque”. Uważano je za pierwsze polonijne czasopismo. Celem periodyku było informowanie mieszkańców Stanów Zjednoczonych o Polsce, jej historii, tradycjach, jak również kulturze i budzeniu wśród nich sympatii dla uciemzonego przez zaborców narodu polskiego. Pierwszym polonijnym tygodnikiem wydawanym w USA było „Echo z Polski” (1863-1865), a pierwszym dziennikiem założony w 1888 r. „Kurier Polski”. W 1893 r. w Stanach Zjednoczonych ukazywało się co najmniej 105 polskich czasopism².

Podobnie jak wiele innych pism z tego okresu wychodzących w Stanach Zjednoczonych, tak i periodyk „Abstynent” powstał pod wpływem nowych przybyszów z ziem polskich, którzy od początku XX wieku, po pewnym przestoju związanym z kryzysem gospodarczym, ponownie przybywali tutaj w poszukiwaniu nowych, lepszych perspektyw życiowych. Szacuje się, że w latach 1906-1914 mogło przybyć do Stanów Zjednoczonych ponad milion osób ze wszystkich zaborów. Podwoiła się tym samym liczba polskich wychodźców przebywających w tym kraju. Potrzebowali oni polskiego słowa drukowanego, a zarazem źródła informacji, choć docierały i tutaj pisma z ziem polskich. Wychodząca w USA prasa polonijna, podobnie jak całe ówczesne dziennikarstwo amerykańskie, nastawione na zyski, różniła się od prasy krajowej, zwłaszcza niższym poziomem edytorskim. Nie stanowiła wiernego „odbicia prasy amerykańskiej”, lecz podobnie jak ona kładła duży nacisk na treści ogólnoinformacyjne i sensacyjne, często o charakterze lokalnym. Podawała też wiele wiadomości z terenu ziem polskich, dla których przeznaczone były stałe działy, a dużo faktów czerpała z pism krajowych. Najistotniejszą jej rolą było podtrzymywanie więzi z pozbawionym własnej państwowości krajem i rodakami, pielęgnowanie historii, kultury, języka i tradycji oraz integracja środowiska polonijnego. W latach 1905-1919 powstało w Stanach Zjednoczonych aż 246 nowych tytułów prasowych w języku polskim. Największym ośrodkiem wydawniczym prasy polonijnej było wówczas Chicago³.

² R. NIR, *Prasa polonijna w Ameryce...*, s. 199; M. KACZMAREK, *Geneza i rozwój prasy polonijnej...*, s. 174-175.

³ A. PACZKOWSKI, *Prasa polonijna w latach 1870-1939. Zarys problematyki*, Warszawa 1977, s. 37-50.

1. „ABSTYNET” – CHARAKTERYSTYKA FORMALNO-WYDAWNICZA

Pierwszy numer „Abstynenta. Pisma miesięcznego poświęconego szerzeniu zupełnej wstrzeźliwości. (Organu Kółka Wskrzesicieli)” ukazał się właśnie w Chicago, w kwietniu 1911 r. W styczniu następnego roku zmianie uległ tytuł oraz jeden z podtytułów: „Odrodzenie. (Abstynent). Pismo miesięczne poświęcone szerzeniu wstrzeźliwości i poprawie obyczajów. (Organ Kółka Wskrzesicieli)”. Od września 1913 do początków 1914 r. czasopismo wychodziło jako „Odrodzenie. Dwutygodnik poświęcony szerzeniu wstrzeźliwości i poprawie obyczajów. Organ polskich abstynentów w Ameryce”. Natomiast w 1914 i 1915 r. pismo ponownie było miesięcznikiem⁴.

Redaktorem „Abstynenta” był ks. Władysław Kwiatkowski (1879-1954), kapłan ze zgromadzenia zmartwychwstańców, filozof, teolog, działacz i duszpasterz polonijny w USA, publicysta i dziennikarz, który zorganizował Towarzystwo Literatów i Dziennikarzy w Ameryce. Był także działaczem trzeźwościowym i w 1912 r. jednym z twórców Związku Polskich Księży Abstynentów w Ameryce. W latach 1915-1916 pomagał Andrzejowi Małkowskiemu przy tworzeniu harcerstwa polonijnego w USA⁵. Po pierwszej wojnie światowej przyczynił się do rozbudowy nowego gmachu Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie, którego został rektorem⁶.

W latach 1911-1912, jak informował jeden z podtytułów, pismo stanowiło organ prasowy „Kółka Wskrzesicieli” – polonijnego związku abstynentckiego. Miesięcznik reprezentował ponadto interesy założonego w Chicago Towarzystwa „3-ci Maj”. Pismo wiele miejsca poświęcało też Związkowi Polskich Księży Abstynentów w Ameryce, a od 1913 r. do końca ukazywania się stanowiło organ prasowy ogółu abstynentów polskich przebywających za oceanem⁷.

⁴ Ostatni znany autorce numer „Abstynenta” ukazał się w marcu 1915 r.

⁵ Szerzej zob.: A. PERLAK, K. TURKOWSKI, *Próby tworzenia Legionu Polskiego w Kanadzie w czasie I wojny światowej w świetle korespondencji Andrzeja Małkowskiego i innych*, „Ze Skarbcza Kultury” 1980, z. 33, s. 137-164.

⁶ K. WACHTL, *Polonia w Ameryce. Dzieje i dorobek*, Filadelfia 1944, s. 282-283; B. MICEWSKI, Kwiatkowski Władysław, [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, t. II: *K-P*, kom. red. R. Bender [i in.], Warszawa 1994, s. 73-74; F. GERMAN, Kwiatkowski Władysław, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, Wrocław [i in.] 1971, s. 368-369; B. LEONHARD, *Harcerski słowniczek abstynencki*, Kraków 1992, s. 101.

⁷ *Listy Wincentego Lutosławskiego z Ameryki*, [oprac.] J. Dużyk, „Życie Literackie” 1986, nr 51/52, s. 4-5; T. MRÓZ, *Wincenty Lutosławski 1863-1954. Jestem obywatelem utopii*, Kraków 2008, s. 141, 145; LEONHARD, *Harcerski słowniczek...*, s. 95.

Obok kwestii zwalczania alkoholizmu, w periodyku poruszano inne zagadnienia natury abstynenckiej, etycznej, religijnej, naukowej i społecznej. W 1912 r. ks. Kwiatkowski napisał:

Wydajemy więc walkę nie tylko alkoholizmowi pod jakąkolwiek postacią i formą, lecz i innym niemniej zgubnym nałogom jak oto paleniu, karciarstwu i rozpucie, które nasz naród coraz więcej upadają i niszczą. Oprócz tego, jako pozytywną część pracy, przyjmujemy na się obowiązek szerzenia oświaty narodowej w myśl naszych wieszczów narodowych. Prosimy więc wszystkich Polaków dobrej woli o poparcie naszych usiłowań słowem i czynem, o zapewnienie naszemu piśmie jak najszerszej liczby czytelników, aby ideały nasze narodowe znalazły posłuch i uznanie naszych braci⁸.

Obok artykułów ks. Władysława Kwiatkowskiego łamy pisma wypełniały teksty innych autorów, m.in. byli to: Kwiryn Kwirynowicz, Stanisław Kwiryn Grobliński, Jakub First. Można też wymienić innych autorów i korespondentów z ziem polskich i Ameryki: Wincentego Lutosławskiego, ks. Józefa Janiszewskiego, ks. Kazimierza Bisztygę, Jana Przybyłę pseud. Sierakowski czy Franciszka Jabłońskiego. Najczęściej pojawiające się działy pisma to: *Korespondencje*, *Rozmaitości*, *Drobne wiadomości*, *Ofiary alkoholu*, *Bibliografia*. W periodyku zamieszczano artykuły problemowe związane z wstrzeźliwością, pisano o negatywnych skutkach spożywania alkoholu oraz wyrobów tytoniowych, zamieszczano sprawozdania i korespondencje z działalności Towarzystwa „3-ci Maj”, „Kółka Wskrzesicieli”, Związku Polskich Księży Abstynentów w Ameryce i innych tego typu stowarzyszeń polskich i amerykańskich, drukowano relacje z kongresów oraz zjazdów. Zamieszczano także abstynenckie utwory beletrystyczne. Około 6% zawartości treściowej pisma zajmowała reklama, a częstym ogłoszeniemodawcą był Bank Polski z Chicago. Natomiast w Generalnej Agencji Polskiej w tym mieście można było nabyć, po znacznie niższych cenach, pouczające broszury, książki naukowe, beletrystyczne oraz prasę. Zachęcano również do prenumeraty wychodzącego w Krakowie, katolickiego ilustrowanego miesięcznika misyjnego „Echo z Afryki”, prosząc o składanie ofiar na potrzeby przebywających na czarnym lądzie galicyjskich misjonarzy⁹. Polecano również ukazujący się w zaborze pruskim, ilustrowany miesięcznik „Nasz Przewodnik” adresowany do najmłodszych odbiorców skupionych w dziecięcych kółkach abstynenckich, czyli Związkach Anioła Stróża i Bractwach Dzieciątka Jezus. O tym właśnie

⁸ W. KWIATKOWSKI, *Słowo od Redakcji*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 1, s. 1.

⁹ I. KRASIŃSKA, *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843-1914*, Kraków 2018, s. 130-131.

periodyku jedna z czytelniczek „Abstynenta” napisała, że nie widziała jeszcze tak pouczającego i pięknie wydawanego pisemka¹⁰.

W latach 1911-1912 „Abstynent” ukazywał się w Chicago, gdzie również mieściły się jego redakcja i administracja. Od 1913 r. do końca istnienia miał swoją siedzibę w Filadelfii i wychodził czcionkami i drukiem „Patryoty”, a od 1914 r. tłoczono go we własnej drukarni „Odrodzenia” Jakuba Jurasza & Co. Średni nakład pisma wynosił około 1500-2000 egzemplarzy. Czasopismo zmieniło częstotliwość z miesięcznika na dwutygodnik i ponownie na miesięcznik. Objętość numeru wynosiła 16-32 strony. Szata graficzna była dość uboga. W prenumeracie rocznej pismo kosztowało 50 centów, a pojedynczy numer 5 centów. Mieszkańcy Cesarstwa Rosyjskiego i Królestwa Polskiego w skali roku płacili rubla, Austro-Węgier 3 korony, a subskrybenci z zaboru pruskiego 2 marki. Świadczy to, że ten periodyk znany był mieszkańcom ziem polskich. Prenumeratę można było zamawiać u specjalnych agentów zamieszkałych w USA i Kanadzie, ale redakcja wymagała od nich całkowitej wstrzeźliwości, gdyż tylko takie osoby były w stanie skutecznie pracować na rzecz pisma abstynenckiego¹¹. Podkreślano to już w 1911 r.:

Prosimy więc wszystkich prawdziwych abstynentów, przebywających zwłaszcza w odległych osadach i koloniach polskich, aby zgłaszali się do nas w tej sprawie. Kazaliśmy równocześnie wydrukować odpowiednie kwestionariusze, dla użytku naszych agentów, aby prenumeratorzy zamawiający i płacący za pismo, otrzymywali natychmiast pokwitowanie. Odtąd więc wszelkie zamówienie lub prenumerata bez pokwitowania przyjęta, nie będzie przez nas uznana. Abonenci więc, płacący z góry za pismo, powinni upominać się o pokwitowanie od agenta, u którego pismo sobie zamawiają¹².

W kilku numerach znajdował się spis aktualnie współpracujących z czasopismem agentów. Początkowo byli to: Leon Maćkowiak z Chicago, Ignacy Midura z Hartford w stanie Connecticut oraz Wojciech Wołoszyński zamieszkały w Kanadzie. Z czasem pojawili się kolejni, aż w końcu 1912 r. było ich już 15: Jakub First, Jakub Jurasz i Józef Mleczko z Chicago, Andrzej Dziedzic z Los Angeles, Adam Panek z Bostonu, Edmund Lipiński z Filadelfii, Ignacy Midura z Hartford i inni¹³.

¹⁰ [Miesięcznik *Ilustrowany dla Dzieci*], „Odrodzenie” 1914, nr 10, s. 17.

¹¹ Redakcja, *Agencje „Abstynenta”*, „Abstynent” 1911, nr 4, s. 1; I. KRASIŃSKA, *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie...*, s. 131-132.

¹² Redakcja, *Agencje*, s. 1.

¹³ *Agenci Odrodzenia*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 11, s. 15.

Celem zwiększenia liczby prenumeratorów redakcja proponowała, aby ci, którzy zaabonują pismo na kolejny rok lub zjedną mu nowego subskrybenta, otrzymali w prezencie 25 widokówek lub książkę do wyboru o wartości 50 centów. Mogli również otrzymać od redakcji obraz polskiego malarza Jana Styki pt. *Golgota*¹⁴.

Ostatni numer omawianego periodyku, z powodu braku poparcia społeczeństwa dla sprawy wstrzeźliwości od alkoholu i tytoniu ukazał się w 1915 r. Było to obok wychodzącego w Berlinie w 1912 r. „Jarskiego Życia”, abstynenckie pismo wydawane w początkach XX wieku przez polskich emigrantów. Jak już wspomniano, na jego łamach znajdują się informacje związane z funkcjonowaniem polonijnych towarzystw abstynenckich istniejących w tym okresie w USA. Drukowano ich statuty, pojawiały się korespondencje, w których informowano o ich działalności czy organizatorach.

2. „KÓŁKO WSKRZESICIELI”

Wśród Polonii amerykańskiej ruch abstynencki rozpropagował przebywający tam w celach zarobkowych Wincenty Lutosławski (1863-1954). W 1907 r. poproszono tego znanego filozofa i działacza abstynenckiego o wygłoszenie na amerykańskich uniwersytetach cyklu wykładów naukowych o Polsce. Korzystając ze sposobności zorganizował w kilku skupiskach polonijnych, np. Bostonie, Detroit, Los Angeles czy Chicago organizację abstynencką pod nazwą „Kółko Wskrzesicieli”. W tym ostatnim mieście, gdzie Polonia stanowiła znaczący odsetek mieszkańców, „Kółko Wskrzesicieli” powstało przy parafii pod wezwaniem św. Jadwigi, a jego prezesem został ks. Władysław Kwiatkowski¹⁵.

Celem „Kółka Wskrzesicieli” było szerzenie abstynencji, głównie od alkoholu i wyrobów tytoniowych, oraz wychowanie narodowe oparte na gruncie katolickim. Planowano także zwracać uwagę członków na niebezpieczeństwa związane z morfiną i opium, uznawanymi w myśl statutu tej organizacji za takie same używki jak cygara i tabaka. Członkiem mógł zostać każdy katolik zobowiązujący się do zachowania bezwzględnej wstrzeźliwości od alkoholu i tytoniu. Spoczywał na nich obowiązek regularnego uczestnictwa w odbywających się raz w tygodniu zebraniach, aktywnego udziału w działalności Kółka oraz szerzenie jego zasad i celów. Kółko organizowało odczyty, a odby-

¹⁴ I. KRASIŃSKA, *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie...*, s. 132.

¹⁵ Tamże, s. 168.

wające się w każdy wtorek zebrania uświetniały wieczorki muzyczne połączone z deklamacją utworów lirycznych. Istniała też przy nim biblioteka zorganizowana z datków od członków i dla nich przeznaczona. Członkowie „Kółka Wskrzesicieli” wspomagali finansowo niezamożnych uczniów Kolegium św. Stanisława Kostki w Chicago, a w okresie świąt Bożego Narodzenia ludzi ubogich. Środki finansowe „Kółka Wskrzesicieli” pochodziły głównie z organizowanych publicznych odczytów, przedstawień teatralnych i datków od członków oraz społeczeństwa¹⁶.

3. TOWARZYSTWO „3-CI MAJ”

„Kółko Wskrzesicieli” współpracowało z bratnim Towarzystwem „3-ci Maj”, którego organizatorem również był Lutosławski. Wzorowało się ono na patriotyczno-etyczno-religijnym Stowarzyszeniu „Eleusis” funkcjonującym na ziemiach polskich. Opowiadało się za poczwórną wstrzeźliwością od: alkoholu, tytoniu, hazardu i rozwiązłości płciowej oraz za wychowaniem w duchu patriotycznym. Towarzystwo rozpoczęło działalność przy parafii pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Chicago 3 maja 1908 r. Pierwszym prezesem został działacz i historyk polonijny, redaktor „Dziennika Chicagowskiego” Karol Wachtl (1879-1946). Po jego rezygnacji funkcję tę pełnił Jakub First, sekretarzem był Józef Gągola, a po jego wyjeździe z Chicago – Józef Mleczek. Obowiązki skarbnika powierzono Jakubowi Juraszowi, a bibliotekarza – Rumińskiemu, w domu którego mieściła się licząca 156 tomów ksiąźnica tej organizacji. Towarzystwo „3-ci Maj” prowadziło antyalkoholową akcję propagandową przejawiającą się np. w sprzedawaniu i rozdawaniu abstynenckich druków ulotnych oraz książek. Uroczyście uczciło specjalną wieczornicą, zorganizowaną 11 listopada 1912 r., rocznicę wybuchu powstania listopadowego. Na interesujący program obchodów złożył się odczyt Józefa Mleczi, w którym prelegent omówił przebieg tego narodowyzwoleńczego zrywu, deklamacje oraz śpiewy pieśni patriotycznych. Odbyła się ponadto (26 stycznia 1913) wieczornica upamiętniająca rozpoczęcie powstania styczniowego z odczytem Józefa Wołowskiego. W tym dniu w lokalu Towarzystwa mogli spotkać się nie tylko jego członkowie, ale ogół Polaków i abstynentów z Chicago. Podobne rocznicowe wieczornice odbyły się w następnych latach. Natomiast 8 sierpnia 1913 r. Towarzystwo „3-ci Maj” zorganizowało konferencję abstynencką z udziałem członków

¹⁶ *Kółko Wskrzesicieli*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 1, s. 13-14.

oraz zaproszonych gości: ks. Władysława Kwiatkowskiego, ks. Franciszka Mazura, Karola Wachtela, Izabeli Pobóg-Studniarskiej oraz przybyłego z ziem polskich Aleksandra Irskiego. Do Towarzystwa, przynajmniej początkowo, wrogo ustosunkowana była polonijna prasa, która nie chciała zamieszczać artykułów na jego temat, a do organizatora Wincentego Lutosławskiego, uważanego za masona, niechętnie odnosiła się też część duchowieństwa katolickiego pracującego wśród Polonii¹⁷.

Początkowo organizacja liczyła 32 członków, ale po trzech miesiącach od założenia było ich już tylko 10. Do Towarzystwa „3-ci Maj” zapisała się m.in. aktorka Helena Modrzejewska, która złożyła śluby poczwórnej wstrzeźliwości, ale – jak się okazało – jeszcze tego samego dnia złamała je, pijąc wino¹⁸. Jak przeczytać można na łamach „Abstynenta”:

Większość członków zapisała się nie dla prawdziwej miłości swojego narodu i kraju, aby przez zupełną wstrzeźliwość nieść oświaty kaganiec i być wzorem dla innych do wyższej moralności, lecz zapisali się ot dlatego, bo im zaimponował prof. Lutosławski. Dlatego też po kilku miesiącach zupełnie się wycofali z towarzystwa 3 Maj. Pozostała tylko mała garstka, która się dzielnie trzyma [...] nie dali się niczym odstraszyć, ani wyszydzić w oczach publiczności¹⁹.

W gronie najaktywniejszych członków Towarzystwa „3-ci Maj” znaleźli się: Jakub Jurasz, Józef Wołowski, Jakub First, Józef Mleczek, Aleksander Budziński, Józef Gągola, Leon Toś, A. Laudyn-Chrzanowski i Rumiński²⁰.

4. ZWIĄZEK POLSKICH ABSTYNENTÓW W AMERYCE

Uczestnicy odbywającego się w dniach 16-17 września 1913 r. w South Bend (Indiana) pierwszego zjazdu członków i delegatów różnych polonijnych

¹⁷ J. JURASZ, *Odczyt. O powstaniu Towarzystwa „3-ci Maj” ku uczczeniu czteroletniej rocznicy Towarzystwa*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 6, s. 11-13; *Od Tow.[arzystwa] „Trzeci Maj”*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 11, s. 7; J. WOŁOWSKI, *Korespondencja z Chicago, Illinois*, „Odrodzenie” 1913, nr 1, s. 12; *Korespondencja*, „Odrodzenie” 1913, nr 2, s. 15; J. GĄGOLA, *Korespondencje*, „Odrodzenie” 1913, nr 4, s. 25; J. GĄGOLA, *Korespondencja*, „Odrodzenie” 1913, nr 8, s. 14-15; J. MLECZKO, *Korespondencja*, „Odrodzenie” 1913, nr 11, s. 16.

¹⁸ J. JURASZ, *Odczyt. O powstaniu Towarzystwa „3-ci Maj”...*, s. 11; I. KRASIŃSKA, *Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie...*, s. 130.

¹⁹ J. JURASZ, *Odczyt. O powstaniu Towarzystwa „3-ci Maj”...*, s. 11-12.

²⁰ J. WOŁOWSKI, *Korespondencja z Chicago...*, s. 12; J. GĄGOLA, *Korespondencje...*, s. 25-26; J. GĄGOLA, *Korespondencja...*, s. 15.

organizacji abstynenckich w USA powołali do istnienia Związek Polskich Abstynentów w Ameryce. Jego zadaniem miało być skupienie rozproszonych po całych Stanach Zjednoczonych polonijnych „sił abstynenckich”²¹. Jak napisano na łamach omawianego pisma, fakt powołania Związku miał donieść znaczenie dla polonijnego ruchu abstynenckiego w USA, gdyż „daje mu pewne podstawy i siłę, jakiej dotychczas nie posiadał”²². Do zarządu Związku weszli: ks. Jan Kubacki – prezes, Stefania Laudyn-Chrzanowska – zastępca, ks. Jan Tarłowski – sekretarz i Franciszek Wiśniewski. Na członków zarządu głównego Związku Polskich Abstynentów w Ameryce powołano: księży Władysława Kwiatkowskiego, Jana Minkińskiego i Franciszka Mazura, a ponadto Jakuba Firsta oraz H. Drejera. Przy Związku powstała osobna grupa skupiająca kobiety w liczbie około 80 członkiń na czele z przewodniczącą S. Laudyn-Chrzanowską – pisarką, publicystką, działaczką ruchu narodowo-demokratycznego i prekursorką feminizmu²³.

5. INNE ŚWIECKIE POLONIJE ORGANIZACJE ABSTYNECKIE

Niezależnie od wyżej omówionych organizacji, które dość ściśle współpracowały ze sobą, ks. Jan Kubacki założył w miejscowości Blossburg w Pensylwanii antyalkoholowe towarzystwo liczące około 60 członków. Za jego przykładem zaczęto organizować podobne w całych Stanach Zjednoczonych, np. w Hartford (Connecticut), St. Joseph (Missouri) czy Middlesbrough (Pensylwania), a nawet w mniejszych miejscowościach, jak w osadzie Fork Ridge koło Middlesbrough. Do tego ostatniego towarzystwa, które zainicjowało działalność 21 kwietnia 1912 r., zapisało się 19 członków, co stanowiło znaczną liczbę biorąc pod uwagę, że mieszkało tam zaledwie 80 Polaków. Prezesem towarzystwa przeciwalkoholowego w Fork Ridge, które opowiadało się za zupełną wstrzeźliwością od alkoholu, został Franciszek Galent, a jego członkami byli głównie pracujący w pobliżu Middlesbrough polscy górnicy oraz ich rodziny²⁴.

²¹ *Związek Polskich Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie” 1913, nr 9, s. 1-2.

²² Tamże, s. 2.

²³ Tamże; *Pierwszy Zjazd Związku Polskich Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie” 1913, nr 10, s. 11-13; K. KACZMAREK, *O poglądach społeczno-politycznych Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, nr 2, s. 53-54, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/95733/01_04_K_Kaczmarek_O_poglądach_społeczno-politycznych.pdf [dostęp: 17.02.2020].

²⁴ *Korespondencje. Middlesbrough*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 5, s. 12.

Na łamach analizowanego periodyku poinformowano też o zorganizowanym 11 września 1912 r. w Los Angeles Kółku Abstynentów „Odrodzenie”, w zarządzie którego znaleźli się: Paweł Geneusz, Michał Zolp i Andrzej Dziezic. Celem organizacji była bezwzględna wstrzeźliwość od alkoholu i tytoniu oraz wychowanie patriotyczne na gruncie katolickim²⁵. Jak podkreślali inicjatorzy:

Wielkich rzeczy nie obiecujemy, bo i sami wielkimi nie jesteśmy. Starać się jednak będziemy, ażeby posiedzenia nasze uczynić przyjemnymi, i urozmaicać takowe pożytecznymi wiadomościami, pogadankami i odczytami, a w miarę możliwości i rozrywką. Największy jednak nacisk Towarzystwo nasze kłaść będzie na zwalczanie używania alkoholu, który podług ogólnego doświadczenia i orzeczeń najlepszych lekarzy świata prowadzi tych, którzy go używają do ruiny umysłowej, a także do ruiny materialnej²⁶.

Wspomnieć też należy, że od 22 maja 1910 r. istniał w Kanadzie w mieście Winnipeg oddział galicyjskiego Towarzystwa „Eleuteria”. Liczył około 100 członków i funkcjonował pod oficjalną nazwą „Eleuteria Kanadyjska”. Inicjatorem powstania Towarzystwa był Wojciech Wołoszyński. Jak napisała na łamach „Abstynenta” korespondentka pisma Stanisława Gerzabkowa, celem „Eleuterii Kanadyjskiej” było zwalczanie alkoholizmu i uświadamiająca praca narodowa prowadzona wśród tamtejszej Polonii. Co ciekawe, Towarzystwo popierało miejscowe duchowieństwo, które często sprzeciwiało się funkcjonowaniu galicyjskiej „Eleuterii” na skutek fascynacji jej założyciela Wincentego Lutosławskiego działalnością uważanego przez księży za masońską organizację Zakonu Dobrych Templariuszy. Towarzystwo „Eleuterii Kanadyjskiej” organizowało dla wszystkich zainteresowanych słuchaczy agi-tacyjne i rocznicowe wieczornice, odczyty ilustrowane przeźroczami, rozsyłało też antyalkoholowe odezwy skierowane do ludu²⁷.

6. ZWIĄZEK POLSKICH KSIĘŻY ABSTYNENTÓW W AMERYCE I INNE KOŚCIELNE ORGANIZACJE ZWALCZAJĄCE NAŁOGI

Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce powstał 8 lutego 1912 r. podczas wiecu polskich kapłanów w Detroit z udziałem biskupa Pawła

²⁵ P. GENEUSZ, M. ZOLP, A. DZIEDZIC, *Korespondencja. Los Angeles, Kalifornia*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 10, s. 14.

²⁶ Tamże.

²⁷ S. GERZABKOWA, *Korespondencje*, „Abstynent” 1911, nr 4, s. 14-15.

Rhode (1871-1945), pierwszego arcypasterza dla Polonii w USA. Został on honorowym prezesem tej organizacji. W skład zarządu weszli ponadto: ks. Jan Kubacki – proboszcz parafii pod wezwaniem św. Wojciecha w South Bend (prezes), zastępca – ks. Jerzy Głogowski z Filadelfii, sekretarz – ks. Władysław Kwiatkowski oraz skarbnik – ks. Stanisław Cholewiński z Chicago. Początkowo Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce liczył tylko 29 członków²⁸.

Powstanie tej organizacji z radością przyjęto w redakcji omawianego periodyku, podkreślając:

Dzień to zaiste epokowy w dziejach ruchu abstynenckiego na wychodźstwie! Ruch ten spoczywał dotąd na kilku jednostkach tak świeckich jak i duchownych, lecz nie miał silniejszego poparcia od ogółu duchowieństwa polskiego [...] w Ameryce nie miał gruntu, na którym mógł się oprzeć. Odtąd jednak postać rzeczy się zmieniła: sprawy abstynencji bierze w swe ręce grono kapłanów gorliwych, światłych i odważnych, którzy ją całą siłą i duszą popchną naprzód. Polskie duchowieństwo dało nowy dowód swego patriotyzmu i gorliwości o wiarę świętą, moralność i dobrobyt ludu polskiego, które wiemy to dobrze, jak bardzo są podkopywane przez alkoholizm i pijaństwo. [...]. Mamy niezłomną w Bogu nadzieję, że szeregi Związku coraz więcej będą się wzbogacać i rość, aż obejmą nareszcie całe nasze duchowieństwo polskie. Gdy to nastąpi, przepowiadamy z całą matematyczną pewnością, że pijaństwo i niewiara znikną zupełnie z pomiędzy ludu, a nastanie wiara, oświata i dobrobyt powszechny²⁹.

Prezes Związku Polskich Księży Abstynentów w Ameryce był m.in. zobligowany do przyjmowania przyrzeczeń abstynenckich od dzieci pierwszokomunijnych oraz młodzieży przystępującej do sakramentu bierzmowania. Najmłodszy ślubowali, że do 25. roku życia nie będą używali alkoholu i wyrobów tytoniowych oraz zawierali bliższych znajomości z osobami niebędącymi narodowości polskiej i innych niż katolickie wyznań, a ich rodzice i opiekunowie zapowiadali, że dopilnują, aby złożone w tym szczególnym dniu przyrzeczenia zostały dotrzymane³⁰.

Kolejnym kościelnym towarzystwem abstynenckim funkcjonującym wśród Polonii w USA było Towarzystwo Zupełnej Wstrzemięźliwości pod Wezwaniem i Opieką św. Jana Chrzciciela. Dnia 5 maja 1912 r. w St. Joseph w stanie

²⁸ *Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 2, s. 1-2; *Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 3, s. 13.

²⁹ *Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 2, s. 1-2.

³⁰ *Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce*, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 5, s. 12.

Missouri odbyło się pierwsze jego posiedzenie, natomiast 29 grudnia 1912 r. przy polskiej parafii rzymskokatolickiej św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Filadelfii powstał drugi w Stanach Zjednoczonych oddział tego Towarzystwa, o którym omawiany periodyk informował czytelników znacznie częściej niż o pierwszym. Protektorem Towarzystwa w Filadelfii był proboszcz parafii ks. Jan A. Godrycz (1871-1923), filozof i znakomity kaznodzieja. W skład zarządu weszli parafianie: Adam Jan Popiel – prezes, Maria Mordko – zastępca, Paulina Kaczmarowska – sekretarz i Józef Marzewski – kasjer. Zebrania odbywały się w sali katechetycznej w drugą i czwartą niedzielę miesiąca po niesporach. Członkowie, których w dniu założenia Towarzystwa było 22, zobowiązali się do abstynencji od alkoholu „w każdej ilości, postaci i formie” oraz od wszelkich gier hazardowych. Trzeci z oddziałów Towarzystwa powstał 16 lutego 1913 r. przy parafii pod wezwaniem św. Władysława w dzielnicy Nicetown (północna część Filadelfii). Założycielem był proboszcz ks. Józef Kuczyński³¹.

Towarzystwo Zpełnej Wstrzemięźliwości pod Wezwaniem i Opieką św. Jana Chrzciciela w Filadelfii swój statut wzorowało na „Kółku Wskrzesicieli” z Chicago. Celem organizacji była więc, jak już wspomniano, bezwzględna wstrzemięźliwość od napojów alkoholowych oraz od hazardu. Aby móc zrealizować cele określone w statucie, organizowano odczyty, wykłady i prelekcje, a także przedstawienia teatralne. Towarzystwo posiadało własną bibliotekę, z której korzystać mogli bezpłatnie jedynie jego członkowie, a pozostali czytelnicy za drobną opłatą. Członkiem mogła zostać każda osoba wyznania katolickiego i narodowości polskiej³².

ZAKOŃCZENIE

Periodyki abstynenckie są mało znane, a przez to również pomijane przez prasoznawców, historyków czy pedagogów. Jednym z nich jest ukazujący się w latach 1911-1915 i często zmieniający tytuł „Abstynent”, stanowiący przedmiot niniejszego artykułu. Było to polonijne czasopismo wydawane w Chicago i Filadelfii. Stanowiło organ prasowy kilku czołowych abstynenckich organizacji działających w skupiskach polonijnych Stanów Zjednoczonych.

³¹ Z *Filadelfii, PA.*, „Odrodzenie” 1913, nr 1, s. 14; Z *Filadelfii, PA.*, „Odrodzenie” 1913, nr 2, s. 16; W. KRUSZKA, *Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*, t. XII, Milwaukee 1908, s. 32.

³² Z *Filadelfii, PA.*..., nr 2, s. 16.

Należy w tym miejscu wspomnieć o „Kółku Wskrzescieli”, Towarzystwie „3-ci Maj” czy Związku Polskich Księży Abstynentów w Ameryce. Organizacje te wiele czerpały ze wzorców działających na ziemiach polskich stowarzyszeń zwalczających nałogi, np. „Eleuterii”, „Eleusis” oraz Związku Księży Abstynentów. Omówione w artykule organizacje opowiadały się nie tylko za wstrzeźliwością od alkoholu, ale również tytoniu, hazardu i rozpusty, a ponadto za wychowaniem w duchu katolickim i patriotycznym.

Choć w okresie międzywojennym wychodziły kolejne abstyntenckie periodyki³³, to trudno odnaleźć wśród nich takie, które by ukazywały się staraniem Polonii. Dlatego wydawany w okresie zaborów, początkowo w Chicago, a następnie w Filadelfii „Abstynent” oraz ukazujące się w Berlinie w 1912 r. „Jarskie Życie”³⁴, stanowią niewątpliwie jedyne polonijne pisma abstyntenckie.

BIBLIOGRAFIA

Prasa

- Agenci Odrodzenia, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 11, s. 15.
GĄGOLA J., Korespondencje, „Odrodzenie” 1913, nr 4, s. 25-26.
GĄGOLA J., Korespondencja, „Odrodzenie” 1913, nr 8, s. 14-16.
GENIUSZ P., ZOLP M., DZIEDZIC A., Korespondencja. Los Angeles, Kalifornia, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 10, s. 14.
GERZABKOWA S., Korespondencje, „Abstynent” 1911, nr 4, s. 14-15.
JURASZ J., Odczyt. O powstaniu Towarzystwa „3-ci Maj” ku uczczeniu czteroletniej rocznicy Towarzystwa, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 6, s. 11-13.
Korespondencja, „Odrodzenie” 1913, nr 2, s. 15.
Korespondencje. Middlesbrough, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 5, s. 12-13.
Kółko Wskrzescieli, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 1, s. 13-14.
KWIATKOWSKI W. ks., Słowo od Redakcji, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 1, s. 1.
[Miesięcznik Ilustrowany dla Dzieci], „Odrodzenie” 1914, nr 10, s. 17.
MLECZKO J., Korespondencja, „Odrodzenie” 1913, nr 11, s. 16.
Od Tow.[arzystwa] „Trzeci Maj”, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 11, s. 7.

³³ Należy tu wspomnieć o wychodzącym we Lwowie do 1939 r. w języku ukraińskim periodyku „Vidrdžennja. Iljustronij organ ukraińskogo protialkogol'nogo i protinikotinnogo ruchu” czy ukazującym się w Bielsku-Białej w latach dwudziestych ubiegłego stulecia w języku niemieckim „Der Flamberg. Zeitschrift für neues Leben. Mitteilungen der I Organisation der Guttempler in Polen”.

³⁴ Zob. szerzej: I. KRASIŃSKA, *Wegetarianizm na łamach „Jarskiego Życia” – miesięcznika etycznego dla reformy społecznej (1912)*, [w:] *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010-2013*, red. Z. Kropidłowski i D. Spychała, Bydgoszcz 2014, s. 225-239.

- Pierwszy Zjazd Związku Polskich Abstynentów w Ameryce, „Odrodzenie” 1913, nr 10, s. 11-13.
Redakcja, Agencje „Abstynenta”, „Abstynent” 1911, nr 4, s. 1.
WOŁOWSKI J., Korespondencja z Chicago, Illinois, „Odrodzenie” 1913, nr 1, s. 12.
Z Filadelfii, PA., „Odrodzenie” 1913, nr 1, s. 14.
Z Filadelfii, PA., „Odrodzenie” 1913, nr 2, s. 16.
Związek Polskich Abstynentów w Ameryce, „Odrodzenie” 1913, nr 9, s. 1-2.
Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 2, s. 1-2.
Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 3, s. 13-14.
Związek Polskich Księży Abstynentów w Ameryce, „Odrodzenie. (Abstynent)” 1912, nr 5, s. 12.

Opracowania

- GERMAN F., Kwiatkowski Władysław, [w:] Polski Słownik Biograficzny, t. XVI, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971, s. 368-369.
- KACZMAREK K., O poglądach społeczno-politycznych Stefanii Laudyn-Chrzanowskiej, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2018, nr 2, s. 53-73, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/95733/01_04_K_Kaczmarek_O_poglądach_spoleczno-politycznych.pdf [dostęp: 17.02.2020].
- KACZMAREK M., Geneza i rozwój prasy polonijnej oraz emigracyjnej, „Rocznik Prasoznawczy” 6(2012), s. 171-191.
- KRASIŃSKA I., Polskojęzyczne czasopisma abstynenckie w latach 1843-1914, Kraków: Wydawnictwo Libron – Filip Lohner 2018.
- KRASIŃSKA I., Wegetarianizm na łamach „Jarskiego Życia” – miesięcznika etycznego dla reformy społecznej (1912), [w:] Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010-2013, red. Z. Kropidłowski i D. Spychała, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2014, s. 225-239.
- KRUSZKA W., Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie), t. XII, Milwaukee: Drukiem Spółki Wydawniczej Kuryera 1908.
- LEONHARD B., Harcerski słowniczek abstynencki, Kraków: Wydawnictwo „Skauta”. Małopolska Chorągiew Harcerzy 1992.
- Listy Wincentego Lutosławskiego z Ameryki, [oprac.] J. Dużyk, „Życie Literackie” 1986, nr 51/52, s. 4-5.
- MICEWSKI B., Kwiatkowski Władysław, [w:] Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce, kom. red. R. Bender [i in.], t. II: K-P, Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych 1994, s. 73-74.
- MRÓZ T., Wincenty Lutosławski 1863-1954. Jestem obywatelem utopii, Kraków: Polska Akademia Umiejętności 2008.
- NIR R., Prasa polonijna w Ameryce, „Collectanea Theologica” 1982, nr 2, s. 197-206.
- PACZKOWSKI A., Prasa polonijna w latach 1870-1939. Zarys problematyki, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1977.
- PERLAK A., TURKOWSKI K., Próby tworzenia Legionu Polskiego w Kanadzie w czasie I wojny światowej w świetle korespondencji Andrzeja Małkowskiego i innych, „Ze Skarbcza Kultury” 1980, z. 33, s. 137-164.
- WACHTL K., Polonia w Ameryce. Dzieje i dorobek, Filadelfia: nakł. autora 1944.

POLONIJSKIE ORGANIZACJE ZWALCZAJĄCE NAŁOGI W STANACH ZJEDNOCZONYCH
W ŚWIETLE PISMA „ABSTYNET” W LATACH 1911-1915

Streszczenie

Wśród 25. polskojęzycznych czasopism abstynenckich ukazujących się w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku znajdują się dwa wydawane za granicą. Jednym z nich jest periodyk „Jar-skie Życie”, wychodzący w Berlinie w 1912 r., którego twórcą był Augustyn Czarnowski, znany stomatolog, higienista, homeopata i polonijny działacz społeczno-oświatowy. Drugie z tych pism „Abstynent” zapoczątkował w Chicago, w 1911 r., ks. Władysław Kwiatkowski, filozof, teolog, działacz i duszpasterz polonijny, publicysta oraz dziennikarz. Czasopismo „Abstynent”, które kilkakrotnie zmieniało tytuł, ukazywało się do 1915 r. i było organem prasowym kilku polonijnych organizacji abstynenckich funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych. Celem tego artykułu jest ukazanie ich działalności w świetle charakteryzowanego periodyku.

Słowa kluczowe: abstynencja; czasopisma polskie za granicą; Stany Zjednoczone; XX wiek

THE POLISH DIASPORA ORGANIZATIONS FIGHTING AGAINST THE ADDICTION
IN THE UNITED STATES
IN THE LIGHT OF THE “ABSTYNET” MAGAZINE IN 1911-1915

Summary

Among the 25th Polish-language abstinence magazines published in the second half of the XIXth and early XXth century, there were two published abroad. One of them is the journal “Jar-skie Życie”, published in Berlin in 1912, whose creator was Augustyn Czarnowski, a well-known dentist, hygienist, homeopath and Polish socio-educational activist. The second of these periodicals “Abstynent” was initiated in Chicago, in 1911, by Fr. Władysław Kwiatkowski, philosopher, theologian, activist and pastor of the Polish community abroad, publicist and journalist. The magazine “Abstynent”, which changed the title several times, was published until 1915 and was the press body of the several abstinence organizations operating in the United States. The purpose of this article is to show their activities in the light of the characterized periodical.

Keywords: abstinence; Polish magazines abroad; the United States; XXth century